

REPERE ALE SEPARĂRII SPAȚIULUI - POARTA ȘI PRAGUL

ANCA BOLOGA

Țăranul român trăiește într-o ordine cosmică desăvârșită în care toate lucrurile sunt firesc și definitiv fixate. Pentru el sunt clare departajările dintre macro- și micro-cosmos, dintre lumea "de aici" și lumea "de dincolo", dintre bine și rău, dintre "lumea largă" și propria gospodărie, marcând trecerile prin porți și praguri reale sau simbolice.

De altfel, lumea pe care și-o creează țăranul capătă adevăratul sens doar în măsura în care reproduce cosmosul organizat. Această ordine presupune separarea "lumilor", separare realizată în cercuri concentrice de la lumea-univers la lumea-comunitate și apoi la lumea-locuință. Țăranul român are o viziune cosmică prin care satul este considerat centrul lumii: "Satul e așa în mijlocul lumii, e așa că-n toate părțile e tot lume. Noi așa zicem că aici e osia pământului și a cerului, toate-n lume au o rânduială și rânduiala aste e."¹

În această lume a satului, în acest spațiu organizat și încărcat de puterea sacră a "osiei pământului și a cerului", țăranul își creează o lume a sa care nu este altceva decât locuința, lume care răspunde nevoii instinctuale de securitate, de protecție.

Ca centru al lumii locuința, gospodăria devine un loc special, cu rol generator în sens material și spiritual, un loc de pace, de reflecție, de siguranță, asociat copilăriei, focului din vatră, un loc care exercită o seamă de influențe asupra vieții omului. Prin faptul că este așezată pe "linia verticală ce se ridică din pământ, din masa satului către cer"² locuința este întotdeauna "sanctificată pentru că este o *imago mundi*, iar lumea este o creație divină"³.

Toate evenimentele mai mult sau mai puțin importante din viața omului sunt legate nemijlocit de casă, locuința participând la acestea ca o entitate specială, care înglobează în sine spiritele tuturor celor care o locuiesc. Eliade

¹ Bernea, E., *Cadre ale gândirii populare românești*, Ed. Cartea românească, București, 1985, p.91.

² Bernea, E., *op. cit.*, p. 91.

³ Eliade, M., *Meșterul Manole*, Ed. Junimea, Iași, 1992, p.98

consideră că o construcție, un "corp arhitectonic" este "însuflețit" prin însuși faptul că la temelia lui a fost făcut un sacrificiu, nu neapărat o ființă, "ci consacrarea și ofranda unor obiecte încărcate cu *realitate și putere*", fiecare din aceste ofrande fiind un centru energetic care poate să facă să trăiască și să dureze o construcție.⁴

Ca spațiu sacru, investit cu puteri speciale, locuința este capabilă să ofere protecție ocupanților ei împotriva influențelor malefice din exterior. Forța ei protectoare se exercită începând de la granița gospodăriei cu celelalte spații-gardul. Acesta nu are rol doar de delimitare a incintei gospodăriei, ci ridică interdicția accesului în gospodărie, accesul fiind posibil numai prin locuri speciale, strict destinate intrărilor și ieșirilor-poarta sau porțile. Orice pătrundere în gospodărie prin alt loc decât pe poartă este suspectă și uneori sancționată, așadar singură poarta poate facilita trecerile dintre lumea exterioară și intimitatea locuinței.

Ca spațiu de trecere poarta acumulează concentrări de energie sacră, capabilă să oprească răul, să alunge duhurile malefice, să purifice pe oricine pătrundea în incinta teritoriului străjuit de ea. Legat de rolul simbolic al porții Eliade spunea: "Poarta joacă în viața poporului român, ca și a altor popoare, roluri care pot surprinde câte simboluri vreți, fără să le arăți totuși cu degetul. Ea e o făptură magică, un stăpân cu puteri nevăzute, care veghează la toate actele capitale din viața insului. Prima trecere pe sub poartă înseamnă o intrare în viață, în viața reală și cea de afară. Poarta veghează la căsătorie și pe sub poartă mortul e dus, solemn spre lăcașul de veci. E, atunci, o reîntoarcere la lumea dintâi; ciclul e închis, și poarta rămâne mai departe, cu un om mai puțin să vegheze alte nașteri, alte căsătorii, alte morți." ⁵

Poarta ca reprezentare a limitei materiale și ideale totodată, dintre lumea străină și cea domestică, o regăsim în multe ceremonii care însoțesc trecerea de la o situație magico-religioasă la alta.⁶ Astfel, de Sf. Gheorghe se păstrează obiceiul păgân al împodobirii cu ramuri verzi (substituit al zeului vegetației) intrările în casă, în adăposturile animalelor și a stâlpilor porților, pentru protecția gospodăriei împotriva duhurilor rele, "a străjilor"⁷. În Transilvania era datina de a pune rug verde și leuștean la poartă la uși și ferești, (...) nu numai ca semn că a sosit primăvara, ci totodată și ca să nu se apropie strigoaiele (...).⁸

Tot de această sărbătoare este legată împodobirea porților în ziua măsuriișului oilor și udarea rituală a "vlojoilor"⁹, la ieșirea oilor punându-se un lanț la poarta fiecărei gospodării ca apărător de "bozgoane"¹⁰. De Rusalii biserica,

⁴ Eliade, M., *Drumul spre centru*, Univers, 1991, p. 458.

⁵ Eliade, M., *Meșterul Manole*, Junimea, Iași, 1992, p. 133.

⁶ Van Gennep, A., *Riturile de trecere*, Polirom, Iași, 1996.

⁷ inf. Oros Cornelia, 55 ani, Măierșite: "Să pune rug la poartă ca să te apere de străji..."

⁸ Marian, S. Fl., *Sărbătorile la români*, vol. II, Ed. Grai și Suflet - Cultura Națională, 1995, p. 256

⁹ Goia, A., *Zona etnografică Meseș*, Ed. Sport - Turism, București, 1982, p. 143.

¹⁰ Cuceu, I., *Obiceiuri și credințe în Gîrbou*, în A.M.E.T., Cluj - Napoca, 1971-1973.

locuința, acareturile și porțile erau împodobite cu ramuri verzi de nuc¹¹, tei¹², plop, stejar¹³.

Analogii la aceste obiceiuri semnaleză Van Gennep în lucrarea citată mai sus și anume "ridicarea unui portic însoțit sau nu de obiecte naturale"(plante sacre). Porticul tabu în cazul de față îl reprezintă poarta, care pe lângă atributele speciale conferite de ramurile verzi, posedă puteri magice prin faptul că de cele mai multe ori este decorată cu simboluri astrale și imagini de plante sau animale cu rol apotropaic. Meșterii populari au cioplit în lemnul porților pe lângă forme abstracte - cercul cu centru marcat, rozeta cu șase raze, morișca, unda apei, spirala și derivatele ei- motive vegetale și florale stilizate și simboluri creștine-vița de vie, pomul vieții, crucea. Prin urmare simbolurile arhaice se împletesc cu cele creștine potențând puterea de protecție a porții.

Doar poarta principală de acces în gospodărie (singura decorată), fie că este orientată într-o direcție favorabilă, fie că este consacrată prin simbolurile cu care este decorată sau printr-un rit special, constituie locul de desfășurare a riturilor de intrare și de ieșire, sau a celor de trecere dintr-o stare socială în alta, celelalte deschideri ale gospodăriei nu au rol de prag între lumea familială și cea exterioară, de aceea ea trebuie păstrată nespurcată.

Poarta, ca simbol al trecerii sau transformării este prezentă în ritualurile de nuntă și înmormântare, trecerea prin diverse stări sociale sau magico-religioase identificându-se cu trecerea materială, "iață de ce, atât de des, trecerea de la o vârstă la alta se exprimă ritual printr-o <deschidere a porților>"¹⁴.

În ritualul de nuntă poarta este prezentă în cele mai importante momente. Chemerea la nuntă se făcea la poartă, unde chemătorul bătea "în poartă, în streășina porții,...), până ce ieșea cineva din casă"¹⁵. Tot în fața porții miresei are loc un asediu simbolic, ceata mirelui fiind oprită până ce mirele își dovedește buna-credință. Acesta era tratat ca un străin care putea fi înzestrat cu o potențialitate magico-religioasă benefică sau malefică¹⁶, iar trecerea pe sub poartă l-ar purifica, pe perioada de așteptare în fața porții fiind supus unor probe.

În unele părți ale Sălajului poarta miresei este legată cu funii de paie și cu lanțuri de la car¹⁷, alaiul mirelui fiind oprit și doar după ce ciuha cu oala cu cenușă în vârf era doborâtă iar cei doi starosti încheiau negocierile putea să pătrundă în curtea miresei¹⁸. Legarea porților și doborârea oalei cu cenușă se

¹¹ inf. Bologa Lucreția, 82 ani, Derșida: "... era tare mare sărbătoare și să punea pân tătă beserica frunzari de nuc..."

¹² inf. Ilea Maria, 66 ani, Fildu de Jos: " De ce să pun crenji de tei nu știu da' așe să pune pă la noi."

¹³ Marian, S. Fl., *op. cit.*, p. 256.

¹⁴ Van Gennep, *op. cit.*, p. 168.

¹⁵ Marian, S. Fl., *Nunta la români*, București, 1995.

¹⁶ Van Gennep, *op. cit.*, p. 35.

¹⁷ apud. Frâncu, T.- Candrea G., *Românii din Munții Apuseni*, București, 1888, p. 151-152.

¹⁸ inf. Porumb Ioan, 81 ani, Buiș.

făcea în alte părți la casa mirelui în acest caz fiind oprit alaiul miresei¹⁹. În alte părți, mireasa se întoarce de trei ori din drumul spre biserică, acest ritual îndeplinindu-se tot în fața porții²⁰. Oprirea rituală la poartă este prezentă și la alte popoare²¹ iar ruperea legăturilor porții simbolizează trecerea în altă categorie socială, separarea de familie și agregarea în noul mediu.

Ritualul de înmormântare surprinde momente în care poarta gospodăriei devine linia de demarcație între lumea viilor și a morților, trecerea pe sub poartă marcând ieșirea definitivă din familie și viață. De altfel prima stare se face fie imediat la ieșirea din casă²² fie imediat la ieșirea diu curte²³, carul cu mortul fiind dat înapoi de trei ori²⁴. Prin năframa neagră agățată la poartă, din momentul survenirii morții până "a treia zi" după înmormântare, sau o perioadă mai îndelungată, doliul era anunțat întregii comunități sătești²⁵. Tot la poartă cei care au condus mortul la "groapă" se purifică prin spălarea mâinilor, în acest fel spațiul gospodăriei este păstrat "curat"²⁶.

Legat de simbolistica părții transversale a porții, Evseev semnalează opinia lui Andrei Oișteanu care afirmă că "aspectul arhitectonic al porților monumentale românești reprezintă, din punct de vedere genetic, o contaminare a porților gospodărești, atașate gardului la intrare în curte, cu schema mormântului pe stâlpi"²⁷.

În spațiul arhitectonic al gospodăriei țărănești poarta constituie un simbol axial, verticalitatea stâlpilor ei semnificând ascensiunea, legătura dintre cer și pământ, depășirea condiției terestre.

Ca punct de legătură între spațiul familial și cel comunitar, poarta este locul în care sunt recepționate informațiile privitoare la viața comunității. La poartă sătenii "stau în povesti"²⁸, de cele mai multe ori în arhitectura porții fiind cuprinsă o laviță sau un loc special destinat "șederii"²⁹.

Din punct de vedere arhitectural, al monumentalității și ornamenticii, poarta constituie o adevărată podoabă a gospodăriei, oferind privitorului indicii relevante asupra statutului și prestigiului social al gospodarului. Ca urmare, o serie de

¹⁹ Goia, A., *op. cit.*, p. 149, și inf. Porumb Anica, 81 ani, Mirșid.

²⁰ inf. Bălaș Viorica, 67 ani, Fildu de Sus: "De trei ori m-am întors de la poartă când m-am dus la cununie, ca și cum n-aș fi vrut să-mi las casa și părinții."

²¹ Van Gennep, A., *op. cit.*, p. 122.

²² Marian, S. Fl., *Înmormântarea la români*, București, 1995, p. 188.

²³ inf. Cormos Maria, 74 ani, Aluniș: "... prima stare la mort la poartă să face..."

²⁴ Goia, A., *op. cit.*, p. 151.

²⁵ inf. Porumb Ioan, 81 ani, Biușă: "... la poartă on jolj negru să pune, ca să știe cât satu că acolo o murit cineva."

²⁶ inf. Bologa Lucreția, Derșida: "Tăt' care-o fost cu mortu' la groapă trabă să să spele pă mânuri înainte de-a intra în ocol..."

²⁷ Evseev, I., *Dicționar de demonologie și mitologie românească*, Amarcord, Timișoara, 1998.

²⁸ inf. Curtian Lucreția, 59 ani, Derșida: "...ne strângem mai multe muieri la poartă și stăm în povesti."

²⁹ Idem.: "cei mai mulț' au la poartă ladiță ca să ibă pă ce sta când mărg în ședere..."

caracteristici cuprinse în statutul social al gospodarului sunt sancționate prin luarea porții de Anul Nou³⁰ sau acest lucru este făcut doar "ca-n glumă"³¹.

Strâns legat de simbolismul porții, pragul marchează "trecerea dintr-un loc într-altul, de la lumină la întuneric, din domeniul profan în domeniul sacru"³², strângând cercul spre intimitatea locuinței, sub el sălășluind, în credințele multor popoare geniul protector al casei și familiei. "Pragul este, totodată granița care deosebește și desparte două lumi și locul paradoxal de comunicare dintre ele, punctul în care se face trecerea de la lumea profană la lumea sacră."³³

Ca spațiu tranzitoriu, suspendat între două lumi, pragul "este sacralizat în multe civilizații, fiind legat de cultul strămoșilor, căci a existat obiceiul îngropării lor sub pragul casei"³⁴.

Ca și poarta el joacă un rol important în riturile de trecere (naștere, căsătorie, moarte), trecerea pragului reprezentând materializarea trecerii spirituale. Astfel, la naștere copilul se cumpănea pe prag cu un pietroi, sub prag se pune un topor când îl duceau la botez, copilului alăptat pe prag, în vremea slujbei sau când bătea toaca, i se îndreaptau anumite defecte, cuțitul împlântat în pragul ușii ținea departe de copil spiritele rele³⁵. La alte popoare este semnalat obiceiul îngropării cordonului ombilical sub prag în semn de comuniune cu strămoșii.³⁶

La nuntă, pe prag erau primiți mirii cu "grău și băutură", mireasa trecea pragul casei în brațele mirelui sau ale socrului ca să nu calce pragul, jignind astfel memoria strămoșilor.

Pragul putea deveni în unele împrejurări locul desfășurării unor descânțece pentru cei ce nu puteau muri³⁷, agonia muribundului fiind scurtată prin simplul contact cu pragul casei³⁸, și tot pragul devenea cel care apăra mana laptei, prin așezarea unui lanț sub el la trecerea vacilor³⁹. Sub prag puneau fetele zgarda, când umbla popa cu crucea, și trecând preotul peste ea fără să o observe însemna că fata se va mărita sau își va visa ursitul⁴⁰. Tot la pragul ușii e bine să pui unghiile după ce le tai și cu toporul pe prag poți face și desface de ursită. Desfăcutul

³⁰ inf. Gorgan Alexă, 62 ani, Derșida.

³¹ inf. Petran Maria, 80 ani, Sfăraș : " De Anul Nou să purtau porțile, așe ca-n glumă că nu să mânieu oamini, da" dă multe ori fuje gazda după ei."

³² Benoist, L., *Semne, simboluri și mituri*, Humanitas, 1995.

³³ Eliadina, Ed. Polirom, Iași, 1992, p. 135.

³⁴ Caraman, P., *Pământ și apă. Contribuție etnologică la studiul simbolisticii eminesciene*, Ed. Junimea, 1984, p. 122.

³⁵ Niculiță-Voronca, E., *Datinele și credințele poporului român*,

³⁶ Van Gennep, A., *op. cit.*, p. 56.

³⁷ Marian, S. Fl., *op. cit.*, p.28.

³⁸ inf. Marincea Victoria, Bogdana: "...în alte părți am auzât că dacă nu poate muri cineva îl pune jos păstă pragu' ușii."

³⁹ Cuceu, I. *op. cit.*, p.445.

⁴⁰ Marian, S. Fl., *Sărbătorile...*, p.129.

vrăjilor era mai ușor de făcut atunci când se apela la ajutorul și protecția strămoșilor, care sălășluiesc sub prag, iar în unele cazuri sursa răului era focalizată chiar sub prag, de unde cea care desfăcea vraja lua răul⁴¹. Interesant este faptul că aceste puterile acestor "bozgoane" încetau doar dacă erau puse "între hotară"⁴², hotarul reprezentând pragul sau poarta care delimitează un spațiu comunitar de altul și fiind în acest caz locul în care se concentrează maleficul.

La scoaterea mortului din casă sicriul este oprit pentru câteva clipe pe prag, sau "îl bat de trei ori de prag"⁴³. "Această lovire sau atingere a sicriului de prag însemnează că mortul mulțumește casei unde a locuit și că se închină și-și ia rămas bun de la întreg poporul ce s-a adunat ca să-l pereacă la groapă"⁴⁴. După ce mortul era scos în curte, se trântea ușa casei de trei ori și se spărgea în prag un blid cu grâu sau o ulcea⁴⁵, act care simboliza moartea unui membru al familiei, iar grâul având funcție purificatoare. După spargerea vasului se închideau ușile și nimeni nu mai intra în casă până după prima stare⁴⁶. Pentru ca norocul casei să nu piară odată cu plecarea defunctului se păstra deasupra ușii, într-o gaură, fie un smoc din părul mortului, fie măsura mortului. Acest obicei îl aveau și romanii, care atârnavă o parte din părul celui mort la ușă, în semn de doliu⁴⁷. Starea de trecere de la viață la moarte era exprimată prin sintagma "pe pragul morții", pragul simbolizând hotarul dintre cele două lumi.

Pragul casei și ușa sunt considerate cele mai eficiente elemente protectoare ale locuinței și a locuitorilor ei, de aceea ele sunt considerate ca sacre, fapt care se reflectă în numeroasele credințe, superstiții legate de anumite acțiuni efectuate sub imperiul lor. De aici se nasc o serie de interdicții: să nu mănâci pe prag că va fi foamete, fata mare să nu mănânce pe prag că nu se poate mărita sau își mănâncă norocul, să nu mănânci pe prag că te despărțești de bărbat, sau poți să uiți totul și te prostești.

Materialele etnografice ale popoarelor vecine cu noi atestă obiceiul de a îngropa sub prag pe unii membrii ai familiei. La noi, în Țara Pădurenilor, de pildă, acest lucru se face nu chiar sub prag, ci în curte, nu departe de intrarea în casă, în Sălaj se mai păstrează dovezi ale înmormântării în ogradă (grădină), iar la ucrainieni, până în secolul al XIX-lea exista obiceiul de a îngropa sub prag copiii care au murit nebotezați.

⁴¹ inf. Petran Maria, 80 ani, Sfârșas: "Bărbatu' mneu zâce? că maica lui credea că cineva i-o făcut, că era tăt beteagă și fata ave on fel de gălbănare. O chemat o țagană la care i-o dat o găină, o pită și-o kilă de clisă să-i ieie bozgoanele de sub prag. Țigana o tăt săpat acolo și-o scos nouă feluri: grâu, ai,...și i le-o dat la maica să le pună-tre hotară ca să nu mai vie înapoi."

⁴² idem.: "... Zâcea că acolo vine *Alt lucru*, adică *Diavolu'*, și le ie, și vine vânt mare care te poate duce..."

⁴³ inf. Ilea Maria, 66 ani, Fildu de Jos: "...când scot mortul din cameră îl bat de tri ori de prag..."

⁴⁴ Marian, S. Fl., *Înmormântarea...*, p. 173.

⁴⁵ Goia, I.A., *op.cit.*, p. 150.

⁴⁶ inf. Cormoș Maria, Aluniș.

⁴⁷ apud. Preda, D.N., *Mythologia grecilor, romanilor și a egiptenilor*, București, 1863, p.223.

Pragul i se destinau și anumite ofrande rituale. La construcția casei, sub prag se îngropau bani. Un ban sau o potcoavă de cal se băteau în prag ca să aducă traiănicie și noroc gospodăriei.

De prag și ușă se leagă riturile de limită. "Pragul nu reprezintă decât un element al uşii, și cea mai mare parte dintre aceste rituri trebuie luate în sens direct și material ca rituri de intrare, de așteptare și de ieșire, adică de trecere"⁴⁸.

Spre deosebire de porți, pragurile nu sunt împodobite cu motive sau simboluri, doar în unele cazuri, fie pe uşori fie pe ușă, sunt prezente o serie de forme-simbol similare celor de pe porți. Un exemplu elocvent ni-l oferă ancadramentele uşilor de biserici, pe care apar: rozeta, morișca, motivul apei, funiei și crucea. Aceste motive apar, ce-i drept mai rar, și pe ancadramentele caselor țărănești, de obicei la cele despre care se spune că ar fi fost făcute din lemnul unei biserici, formele și motivele sculptate având, ca și în cazul porților, un pronunțat rol apotropaic.

În spațiul arhitectonic al gospodăriei țărănești, poarta și pragul poartă în ele simboluri elocvente ale mentalității generale a satului tradițional, ridicate la dimensiuni și sensuri cosmice.

Arhitectura gospodăriei este, după cum am văzut, strâns legată de universul credințelor, datinelor și actelor comportamentale ale țăranului. Este, de fapt, materializarea unei viziuni filosofice asupra lumii precum și o manifestare a culturii tradiționale.

THE GATE AND THE THRESHOLD - MARKS OF SPACES SEPARATION (ABSTRACT)

The issue of this communication is the signifiante of gate and threshold in sacred space of housekeeping.

The gate and threshold are endowed with magical powers. As pass-spaces they are able to concentrate sacred energy, capable to stop the evil, to drive away the evil spirits, to purify anyone who penetrated into the territory guarded by its.

The gate and the threshold are involved in all rites connected to capital events of human traditional life: birth, marriage, death.

In traditional housekeeping architectural space, the gate and the threshold carry into itself symbols of general traditional mentality, raised to cosmic dimensions and meanings.

⁴⁸ Van Gennep, op. cit., p. 33.